

УДК 37.011.3-051:[7:005.336.2]

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Марущак Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

ORCID: 0000-0003-0754-6367

E-mail: ksanamar77@gmail.com

Зузяк Тетяна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

ORCID: 0000-0002-5437-0272

E-mail: zuzyak@ukr.net

Казьмірчук Наталя, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

ORCID: 0000-0003-4052-5883

E-mail: natalikazmirchuk@i.ua

Мета дослідження полягає в експериментальній перевірці ефективності технології формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності засобами декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ). Для її досягнення застосовувалися теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, методичної, спеціальної літератури, навчальної документації, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація теоретичних даних, порівняльний аналіз дисертаційних робіт; емпіричні: спостереження, анкетування, тестування, метод незалежних експертних оцінок, аналіз результатів практичної діяльності студентів; педагогічний експеримент; методи математичної статистики, які дали змогу визначити ефективність запропонованої технології.

***Ключові слова:** декоративно-ужиткове мистецтво, художньо-естетична компетентність, компоненти компетентності, студенти педагогічних університетів, технологія формування художньо-естетичної компетентності, змістово-технологічне забезпечення, рівні сформованості компетентності, педагогічний експеримент.*

THE DEVELOPMENT TECHNOLOGY RESEARCH IN FUTURE TEACHERS OF ARTISTIC AND AESTHETIC COMPETENCE BY MEANS OF DECORATIVE AND APPLIED ARTS

Marushchak Oksana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Technological Education, Economics and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5437-0272

E-mail: ksanamar77@gmail.com

Zuziak Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Technological Education, Economics and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5437-0272

E-mail: zuzyak@ukr.net

Kazmirchuk Natalia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary School Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4052-5883

E-mail: natalikazmirchuk@i.ua

The purpose of the study is to experimentally test the effectiveness of the technology formation in future teachers of artistic and aesthetic competence by means of decorative and applied arts. To achieve the goal, a set of research methods was used:

Theoretical:

- *analysis of psychological, pedagogical, methodological, and special literature, educational documentation, in order to substantiate the technology of formation of artistic and aesthetic competence by means of decorative and applied arts in future teachers;*
- *analysis, abstraction, systematization of data, comparative analysis of dissertation works in order to substantiate the content and determine the structure of artistic and aesthetic competence of the teacher.*

Empirical:

- *questionnaire, testing, independent peer reviewing method, analysis of students' practical results with the purpose of determining criteria, indicators and levels of artistic and aesthetic competencies development;*
- *pedagogical experiment in order to check the effectiveness of the proposed technology of formation in the future teachers of artistic and aesthetic competence by means of decorative and applied arts.*

Statistical: methods of mathematical statistics for the analysis and determination of the effectiveness of the proposed technology of formation in the students of pedagogical universities of artistic and aesthetic competence by means of decorative and applied arts. According to the statistical calculations, changes in the levels of artistic and aesthetic competence due to the introduction of the artistic and aesthetic competence forming technology in students by means of arts and crafts are statistically significant, which testifies to the effectiveness of the proposed technology.

Keywords: *decorative and applied arts, artistic and aesthetic competence, components of competency, students of pedagogical universities, technology of the artistic and aesthetic competence forming, contextual and technological support, levels of competence, pedagogical experiment.*

В умовах становлення української держави одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури та мистецтва українського народу, народних традицій, залученню молодого покоління до надбань духовної культури [2, с. 229]. У цьому контексті актуальним є розроблення теоретично обґрунтованої технології формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності за допомогою засобів народного мистецтва.

Художньо-естетичній компетентності особистості присвячено наукові дослідження І. Казмерчук, Н. Лисенко, Н. Миропольської, Л. Масол, Т. Пагути, Г. Падалки, Л. Рапацької, Т. Суислової, М. Федорової, О. Шевнюк та ін. Науковці Є. Антонович, К. Духанін здійснили теоретичне обґрунтування підходів до виокремлення видів ДУМ; Р. Захарчук-Чугай, М. Каган, О. Рудницька, визначили й схарактеризували функції

народного мистецтва; можливості використання ДУМ у соціальній та освітній сферах деталізовано у дослідженнях М. Власюк, І. Пацалюк, О. Сороки, Л. Фірсової та ін. Теоретичні та практичні аспекти виховання педагогічної культури студентів педагогічних університетів засобами художньої діяльності відображено у дисертаційному дослідженні О. Гомонюк. Питання виховання толерантності студентів засобами декоративно-ужиткової діяльності розглядає Т. Осьмак. О. Гевко зосереджує свою увагу на вихованні студентів педагогічних закладів вищої освіти (ЗВО) шляхом долучення їх до народного мистецтва.

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дає підстави констатувати, що педагогічний, змістовний та методичний аспекти формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності за допомогою засобів ДУМ розкриті лише частково та потребують теоретичного обґрунтування. Відтак, актуальність визначеної проблеми, неоднозначність загальнокультурної позиції в Україні, об'єктивна необхідність у безперервному розвитку педагога як компетентної особистості зумовили вибір напрямку нашого дослідження.

Мета статті полягає в експериментальній перевірці ефективності технології формування у студентів педагогічних університетів художньо-естетичної компетентності засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Поняття художньо-естетичної компетентності відображає перцептивну, мотиваційну, когнітивну, творчо-діяльнісну й рефлексивну сторони в структурі особистості. Ми визначаємо художньо-естетичну компетентність як професійно-особистісний багатовимірний феномен, який має метаструктуру та характеризується здатністю створювати власні твори ДУМ, готовністю сприймати здобутки світового та вітчизняного народного мистецтва, що ґрунтується на усвідомленні народної культури та творчості, художньому смаку, мистецьких знаннях та оцінних судженнях [4, с. 29]. Вона як особистісне утворення є цілісною структурою, серед основних компонентів якої ми виокремили: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

Когнітивний компонент окреслює обізнаність особистості щодо цінностей рідного етносу, що втілюються у народних традиціях ДУМ, передбачає володіння комплексом знань художньо-естетичного характеру; прийняття декоративного мистецтва як суспільного явища і системи, що динамічно видозмінюється; усвідомлення зв'язку ДУМ з культурою і розвитком суспільства. Він безпосередньо пов'язаний з її предметною діяльністю.

Мотиваційно-ціннісний компонент – мотиви, цілі, потреби у професійному становленні, фаховому зростанні, самовихованні, ціннісні установки, що зумовлюють необхідність формування розглядуваної компетентності, активізують особистість в аспекті художньо-творчої професійної діяльності, підвищення рівня її фахової майстерності, сприяють розумінню й сприйняттю народного мистецтва у контексті культурного розвитку суспільства; вмотивованість особистості до освоєння, збереження та примноження традицій власного етносу. Він передбачає інтерес до професійної діяльності, мотивацію до педагогічної діяльності. Зміст першочергових мотивів відображає ціннісне ставлення до національної культури, вікових традицій українського народу, ціннісна свідомість педагога в галузі ДУМ пронизує увесь практичний базис його педагогічної діяльності.

Діяльнісно-практичний компонент віддзеркалює спроможність особистості

вивчати та зберігати народні традиції власного етносу, діяльнісні аспекти їх відтворення і творчої передачі; дає змогу застосовувати набуті професійні знання, уміння і навички для реалізації завдань професійної діяльності. Він передбачає оперування різновидами діяльності художньо-естетичного характеру. Організаційну основу цього компонента у педагогічному контексті становлять технологічні та методичні аспекти, що активізують професійну свідомість, сприяють визначенню оптимальних форм спілкування викладача зі студентом, об'єктом якого є твір народного мистецтва.

Здійснений теоретичний аналіз критеріальних чинників сформованості у студентів художньо-естетичної компетентності шляхом долучення їх до ДУМ дозволив нам надати змістову характеристику рівнів сформованості розглядуваного феномену, серед яких ми виокремили низький, середній, достатній та високий. Оцінювання рівня сформованості у студентів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ відбувалося відповідно до розроблених показників і зведено до єдиної коефіцієнтної шкали. Експериментом було охоплено 349 студентів педагогічних університетів спеціальностей 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування). За виокремленими нами критеріями під час констатувального експерименту визначався рівень структурних компонентів художньо-естетичної компетентності (табл. 1).

З наведеної таблиці видно, що високим рівнем сформованості когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності володіють 7,2 % студентів. Вони виявляють високий рівень сформованості та глибини теоретичних професійних знань з ДУМ; культурологічного світогляду; обізнаності у використанні технік і технологій виконання різних видів професійних завдань (виконавчих та авторських); розвитку художньо-педагогічного мислення (наочно-образного та теоретичного); сформованості перцептивних, інноваційних, дослідницьких умінь, і комплексу знань з психолого-педагогічних дисциплін щодо організації художньої творчої діяльності.

Таблиця 1

Рівень сформованості у студентів компонентів художньо-естетичної компетентності засобами декоративно-ужиткового мистецтва

Компоненти Рівні	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Когнітивний	25	7,2	79	22,6	138	39,5	107	30,6
Мотиваційно-ціннісний	9	2,6	113	32,4	94	26,9	133	38,1
Діяльнісно-практичний	70	20,1	124	35,5	115	32,9	40	11,5

Високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту художньо-естетичної компетентності, що характеризує усвідомлений вибір професії, розуміння її значущості та моральну відповідальність за результати професійної діяльності, необхідність постійного професійного зростання, творчого розвитку та самоосвіти, бажання долучатися до культурних надбань, ціннісне ставлення до культурної спадщини, ступінь усвідомленості художньо-естетичних цінностей як особистісних, готовність до збереження та поширення художньо-естетичних цінностей, наявність

позитивної мотивації до художньо-естетичної діяльності, інтерес до ДУМ у контексті культурного розвитку суспільства тощо, виявляє тільки 2,6 % студентів. Високим рівнем сформованості діяльнісно-практичного компоненту компетентності, що відображає здатність здійснювати художньо-творчу діяльність, створювати продукт художньо-естетичної діяльності, втілювати ідеї народного мистецтва у практичну професійну діяльність, здатність до авторської художньо-естетичної інтерпретації творів мистецтва тощо, володіють 20, % студентів. Достатній рівень за трьома компонентами художньо-естетичної компетентності виявили відповідно 22,6 %, 32,4 % і 35,5 %. Решта студентів мають середній та низький рівні структурних компонентів досліджуваної компетентності.

Отже, з трьох розглянутих структурних компонентів найбільше розвинутий у студентів діяльнісно-практичний, інші – когнітивний та мотиваційно-ціннісний – знаходяться на досить низькому рівні, що пояснюється відсутністю цілеспрямованої підготовки студентів розглянутих спеціальностей, тобто для них художньо-естетична діяльність не є первинно фаховою, і загальним низьким рівнем художньо-естетичної компетентності сучасних студентів. Тільки 55,6 % студентів мають високий та достатній рівень сформованості діяльнісно-практичного компоненту художньо-естетичної компетентності, що свідчить про загальний низький рівень володіння студентами прийомами особистісного самовираження й саморозвитку в галузі художньо-естетичної діяльності засобами ДУМ, прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в межах професії, готовності до професійного зростання; про необхідність цілеспрямованого формування у педагогів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ.

Загальні показники володіння студентами художньо-естетичною компетентністю за чотирма рівнями свідчать, що тільки 23,5 % студентів готові до здійснення художньо-педагогічної та художньо-технічної педагогічної діяльності на високому (4,6 %) та достатньому (18,9 %) рівнях. Решта студентів мають середній (36,7 %) та низький (39,8 %) рівні сформованості художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ, що не відповідає сучасним вимогам до підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати художньо-педагогічну та художньо-технічну педагогічну діяльність, яка спрямована на збереження традицій народного декоративного мистецтва і ґрунтується на перспективних духовно-творчих естетичних орієнтаціях.

Отримані кількісні результати констатувального експерименту підтверджують наші висновки щодо недостатнього рівня сформованості у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ і зумовлюють подальшу конкретизацію завдань експериментальної роботи щодо розроблення та впровадження технології й змістово-технологічного забезпечення формування у студентів розглядуваної компетентності.

На формувальному етапі дослідження визначено склад КГ та ЕГ, які складаються відповідно зі 147 студентів й зі 172 студентів, які мають майже однаковий рівень сформованості художньо-естетичної компетентності, водночас високий та достатній рівні в ЕГ у відсотковому співвідношенні навіть нижчі, ніж у контрольній, що відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Рівень сформованості художньо-естетичної компетентності
засобами ДУМ у студентів ЕГ і КГ (до експерименту)**

Рівні Група	КГ		ЕГ	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
Високий	8	5,4	6	3,5
Достатній	28	19,1	31	18
Середній	52	35,4	64	37,2
Низький	59	40,1	71	41,3

Визнання дидактичної цінності, а саме пізнавальної, практичної, розвивальної, художньо-культурної цінності, декоративно-ужиткового мистецтва, а також його безмежних потенційних можливостей щодо формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності зумовило розроблення технології цього процесу, що передбачає ціннісний, пізнавальний, інтерпретаційний, рефлексивний, особистісно-розвивальний етапи. Ціннісний етап має на меті вирішення таких завдань: розвиток емоційно-чуттєвої сфери студентів через розуміння емоційного змісту творів ДУМ; формування позитивного ставлення до себе й обраної професійної діяльності; створення умов для виникнення інтересу до сприймання мистецтва, його оцінювання відповідно до уявлень про естетичний ідеал, творення конкретно-чуттєвого твору засобами ДУМ, який переживається суб'єктом; розвиток прагнення до найбільш повного особистісного росту на основі самопізнання та самоусвідомлення себе як митця і педагога. Формування художньо-естетичних знань, умінь, досвіду, естетичної орієнтованості, заснованої на знаннях, досвіді студента та вільному володінні художньо-естетичними засобами, найбільш повно здійснюється на пізнавальному етапі запропонованої технології.

Інтерпретаційний етап передбачає реалізацію студентами своєї діяльності, тобто реалізацію єдності особистісного і професійного становлення майбутнього педагога, що визначається особливостями художньо-педагогічної та художньо-естетичної діяльності у процесі спілкування з мистецтвом. На рефлексивному етапі ми використовуємо портфоліо навчальних і творчих досягнень студентів, створення якого дає змогу поєднати оволодіння художньо-естетичними знаннями, вміннями, досвідом з ДУМ і безпосереднє включення у художньо-естетичну діяльність; відобразити динаміку розвитку студентів, що полягає у введенні їх у художньо-творчу діяльність; слугує засобом діагностики самостійної пізнавальної художньо-творчої діяльності; засобом самооцінки особистості, що передбачає вміння об'єктивно здійснювати аналіз власної практичної діяльності, оцінювання власного рівня майстерності у мистецькій галузі.

На особистісно-розвивальному етапі відбувається реалізація зв'язку між загальнолюдським пізнанням і творенням свого образу світу. Водночас через художньо-естетичну діяльність особистість вступає у певні зв'язки із зовнішнім світом, в естетичні відношення з дійсністю, змінюючи при цьому саму себе, здібності та внутрішній духовний світ. В основу цього процесу покладено основні положення особистісно орієнтованого навчання, що передбачає співробітництво, партнерську співпрацю викладача і студента, саморозвиток суб'єктів освітнього процесу. У процесі моделювання ситуацій реальної професійної діяльності, створення проблемних

ситуацій формується особистість майбутнього фахівця. Слід враховувати, що здатність особистості до самоспілкування у пізнанні традицій ДУМ і до мистецького діалогу з представниками свого та інших етносів на засадах толерантності, взаєморозуміння, взаємоповаги сприяє її прилученню до духовного світу людства, на основі чого формується власна особистість.

На ціннісному етапі провідними формами формування у студентів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ стали: культурологічні бесіди (бесіди, що присвячені характеристиці історичного виникнення та алгоритму створення мистецької техніки зі створення культурних шедеврів, виробів ДУМ; історико-тематичні бесіди; біографічні бесіди про майстрів ДУМ), творчі дискусії та диспути, відеолекторії, виставки студентських творчих робіт, майстер-класи. Ми обрали методи формування свідомості, народної педагогіки та інформаційні пошукові методи. На пізнавальному етапі запропонованої технології нами застосовано методи формування свідомості, інформаційні пошукові методи та такі основні форми: міні-лекції, лекції, інтерактивні доповіді, бесіди культурологічного змісту, відвідування музеїв і навчальні екскурсії. На інтерпретаційному та особистісно-розвивальному етапах технології формування художньо-естетичної компетентності ми обрали методи організації діяльності, інтерактивні методи та методи створення художнього контексту. Пріоритетними формами втілення художніх образів у практичну діяльність і здатність створювати продукт художньо-естетичної діяльності стали розроблення проєкту, проведення тематичних майстер-класів, що дозволило нам ґрунтовно підійти до вивчення видів і технік ДУМ.

Задля визначення рівня сформованості художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ за різними критеріями на формувальному етапі дослідження ми використовували спостереження за роботою студентів, опитування, аналіз виконаних робіт та їхніх портфоліо. Динаміка рівня сформованості розглядуваної компетентності у студентів експериментальних і контрольних груп, що визначався обчисленням середнього арифметичного всіх трьох структурних компонентів, представлена у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ у студентів експериментальних і контрольних груп

Рівні Групи	До експерименту				Після експерименту			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	кільк. студ.	%	кільк. студ.	%	кільк. студ.	%	кільк. студ.	%
Високий	8	5,4	6	3,5	12	8,2	37	21,5
Достатній	28	19,1	31	18	31	21,1	52	30,2
Середній	52	35,4	64	37,2	55	37,4	61	35,5
Низький	59	40,1	71	41,3	49	33,3	22	12,8

Отже, можемо зробити висновок, що загальний рівень сформованості у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ за запропонованою технологією якісно змінився. В ЕГ прослідковується більша динаміка сформованості розглядуваної компетентності. На 18 % збільшилася кількість студентів

експериментальних груп, які перейшли на високий рівень сформованості художньо-естетичної компетентності (у КГ динаміка таких студентів становила лише 2,8 %). В експериментальних групах на 12,2 % збільшилася кількість студентів, які перейшли на достатній рівень сформованості розглядуваної компетентності, проти 2,0 % студентів контрольних груп. Кількість студентів із середнім рівнем сформованості художньо-естетичної компетентності зменшилася на 1,7 %, на цьому рівні опинилися 35,5 % студентів. Хоча загальна кількість студентів із середнім рівнем сформованості майже не змінилася, проте якісний склад цієї групи зазнав змін. У КГ на цьому рівні також відбулися зміни, хоча й не такі суттєві, – кількість студентів із середнім рівнем сформованості художньо-естетичної компетентності збільшилася на 2 %. Водночас, на 28,5 % зменшилася кількість студентів ЕГ з низьким рівнем сформованості даної компетентності, проти 6,8 % студентів контрольних груп.

З метою перевірки ефективності запропонованої технології, дієвості змістово-технологічного забезпечення формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ і виявлення статистично значущої різниці у змінах рівнів сформованості її показників ми використали статистичний метод однофакторного дисперсійного аналізу за методикою П. Воловика [1]. Статистично значущі результати формуального експерименту з ймовірністю $P = 0,95$ дають підстави стверджувати, що досліджувана технологія має істотний вплив на формування у студентів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ, а процес формування розглядуваної компетентності за запропонованою технологією в ЕГ був ефективнішим, ніж навчання студентів у контрольних групах.

Якісний аналіз експериментального навчання й статистична значущість підтверджують відмінності між рівнем художньо-естетичної компетентності в експериментальних і контрольних групах студентів. У студентів експериментальних груп рівень сформованості художньо-естетичної компетентності зріс набагато більше, ніж контрольних, що свідчить про ефективність запропонованої технології формування у студентів педагогічних університетів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх проблем формування у студентів педагогічних університетів художньо-естетичної компетентності засобами ДУМ. Потребують подальшого дослідження й інші її аспекти, зокрема: теоретико-методологічне обґрунтування та пошук педагогічних умов формування у студентів розглядуваної компетентності у позанавчальний час, визначення особливостей її формування у студентів різних спеціальностей, реалізація диференційованого підходу до студентів з різними рівнями сформованості досліджуваної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воловик П. М. Застосування дисперсійного аналізу в педагогічних дослідженнях. *Радянська школа*. 1976. № 6. С. 29–37.
2. Марущак О., Кашуба А., Магдич Я. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 1. С. 228–232.
3. Марущак О., Романенко Т., Шевченко М. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи*.

теорія, досвід, проблеми. 2018. Вип. 1. С. 204–207.

4. Zuziak T., Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2019. P. 17–40. (DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18).

REFERENCES

1. Volovyk, P. (1976). Zastosuvannia dyspersiinoho analizu v pedahohichnykh doslidzhenniakh [Using Analysis of Variance in Pedagogical Research]. *Radianska shkola – Soviet School*, 6, 29–37 [in Ukrainian].
2. Marushchak, O., Kashuba, A., Mahdych, Ya. (2018). Metodychni aspekty etnokulturnoho vykhovannia uchniv starshoi shkoly zasobamy DUM [Methodological Aspects of Ethnical and Cultural Education of the High School Pupils with the Use of Decorative and Applied Arts]. *Aktualni problemy pidhotovky vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii serednoi shkoly: teoriia, dosvid, problemy – Topical Issues of a Handicraft Teacher's Training and Educational Techniques of the Middle School*, 1, 228–232 [in Ukrainian].
3. Marushchak, O., Romanenko, T., Shevchenko, M. (2018). Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo yak element pidhotovky maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii do estetychnoho vykhovannia uchnivskoi molodi [Arts and crafts as an element of preparation of future teachers of labor training and technology for aesthetic education of student youth]. *Aktualni problemy pidhotovky vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii serednoi shkoly: teoriia, dosvid, problemy – Topical Issues of a Handicraft Teacher's Training and Educational Techniques of the Middle School*, 1, 204–207 [in Ukrainian].
4. Zuziak, T., Marushchak, O. (2019). Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*. Riga, Latvia: Baltija Publishing. (DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18).